

מאמר ה'

איסור כל יראה, חיוב ביעור עבודה זרה

ודינים השווים ביניהם

התורה אסרה חמץ בבל יראה ובבל ימצא ויש חיוב בדיקה וביטול ושריפה, איסור כזה לא מצינו בכל האיסורים שבתורה, ויש בו הרבה חומרות שאיסורו בכל שהוא ולא בטיל אפילו באלף, והקושיא גדולה מה נשתנה חמץ בפסח מכל איסורים שבתורה, וגם החיוב של תשביתו שמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, ועיקר ההשבתה היא בלב, קשה להבין האיך מצינו אוכל גמור אם הוא מבטל אותו יהא נחשב כעפרא דארעא וכמי שאין לו חמץ ברשותו – כל זה צריך ביאור.

התוס' וראשונים בריש פסחים כתבו הטעם שהחמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו שלא יבוא לאוכלו, הוא משום דחמץ מותר כל השנה ולא נאסר רק בפסח, ובכן לא בדילי אינשי מיני' וגם יש בו איסור כרת ולכן לא דמי לשאר איסורין.

עוד כתב התוס' א"נ שאני חמץ שהחמירה בה התורה לעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא ולכן החמירו בו חכמים לבדוק ולבערו.

אמנם התוס' לא ביאר הלאו דאורייתא למה באמת החמירה התורה בחמץ בבל יראה ובבל ימצא, כי גם בשאר איסורים שיש בהן איסור כרת ואיסור הנאה וגם לא בדילי אינשי מיני' כמו יין לנזיר וחדש ואין בהן חומרא זו של כל יראה וכל ימצא.

והר"ן בריש פסחים כתב, ואפשר שהיינו טעמא שהחמירה בה התורה בחמץ יותר מבשאר איסורין מפני שיש בהן כל אלו התנאים ביחד משום דלא בדילי אינשי מיני' כולא שתא וגם יש בהן איסור כרת ולכן יש בחמץ איסור כזה מה שאין בכל התורה כולה.

החתם סופר מביא סמך על זה בשם רבו ר"נ אדלר מהפסוק שכתוב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי, שלכאורה היה צריך לכתוב כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה, ואולם הפסוק מפרש מהו הטעם של תשביתו יותר מכל האיסורים, וע"ז אמר ונכרתה הנפש ההוא, דהיינו שהוא איסור שיש בו כרת וגם משום דאינשי לא בדילי מיני' והאיסור הוא רק מיום הראשון עד יום השביעי.

ועם כל זה בפסוק עצמו של כל יראה לא כתב התורה שום טעם כמו שכתבה במצה ואומרים בהגדה מצה זו שאנו אוכלים על שום מה – שלא הספיק בציקם להתמיץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה – אבל באיסור חמץ נראה לפנים שהוא בכלל חוקה שהחמירו בו חומרות הגדולות האלו.

מה טובו של ביטול החמץ

ובענין ביטול מה טובו, ידוע המחלוקת בין רש"י לתוס', שהר"י סובר שהביטול הוא מטעם הפקר וכיון שהתורה כתבה לא יראה לך ודרשו חזו"ל שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, ולכן כיון שמבטל החמץ שוב אינו שלך.

ולשיטת רש"י מקור הביטול זהו מצות תשביתו שנאמרה בתורה, ולכאורה מה שייכות השבתה לביטול, ע"ז מסביר הרמב"ן בחידושי שו"ת שמיבטלו בלבו ואינו רוצה בקיומו היינו השבתה, כענין שנאמר ולא תשבית מלח ברית אלקיך דהיינו לא תבטל, וכן מתרגם על תשביתו שאור, תבטלון חמיע, ומוסיף הרמב"ן לבאר שכיון שחמץ איסור מן התורה אף בהנאה ממילא אין לו דין ממון, ולכן מספיק שיבטלו, וכתב בלשון קדשו, שהסכימה דעתו לדעת התורה שלא תהא בו חשיבות ממון, שלא יעבור עליו עוד.

הרמב"ם שיטתו כרש"י ורמב"ן שכתב ומה היא השבתה זו שאמרה תורה, היא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר, והוא כרש"י שביטול מכח

תשביתו, והכ"מ מביא נוסח אחר שחמץ ידוע צריך להשבית מרשותו, ושאינו ידוע יבטלו מלבדו.

ביאור ענין של חמץ ידוע ושאינו ידוע

ובענין זה של חמץ ידוע ושאינו ידוע, יש מחלוקת בדבר, שלפי הרמב"ם אינו עובר מדאורייתא אלא על חמץ שידע ממנו בתחילה, אבל אם לא ידע ממנו כלל אינו עובר, ולפי דעת הטור ושאר ראשונים אם לא ביטל אז הבדיקה היא מן התורה, שאם מצא חמץ בפסח אף אם לא ידע ממנו בתחילה עובר עליו כמו אוכל חלב בשוגג.

ובכן נראה לבאר זה הענין בכללות מה נשתנה איסור חמץ מכל האיסורים ואל מה לדמותה.

ביאור דברי רביה"ק בויואל משה

והיות שחייב אדם לקבל פני רבו ברגל וכשאומרים בשמו צריך לראות כאילו בעל השמועה עומד לפניו, ובכן נתחיל בדברות קודש של רבינו הק' זי"ע מה שכתב בויואל משה (מאמר שלש שבועות, סימן צ"א) בזה, רבינו ז"ל מביא לשון הרמב"ם בפ"ז מה' עכו"ם, מ"ע לאבד ע"ז ומשמשי' וכל הנעשה בשבילה שנאמר אבד תאבדון את כל המקומות, ובאר"י מצוה לרדוף אחרי' עד שנאבד אותה מכל ארצינו – אבל בחו"ל אין אנו מצוין לרדוף אחרי' אלא כ"מ שנכבש אותה נאבד כל עכו"ם שבו, שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא – באר"י אתה מצווה לרדוף אחריהן ולא בחו"ל.

וכתב רבינו – שהרמב"ם לא ביאר מהו הרדיפה הזאת, כיון שגם בחו"ל צריך לבער כל הע"ז – ומהו החיוב יותר מזה באר"י – ומבאר רבינו שהחילוק נמצא בין קודם הכיבוש ולאחריו, שבחו"ל טרם שכובשין אותו אין צריך לשרש אחרי' לבדוק אם יש ע"ז כי עדיין אינו ברשות ישראל אלא אם מוצאה לפניו צריך לאבדה, אבל באר"י תיכף כשבאין לכבוש חל תיכף

החיוב לאבד כל הע"ז שבתוכה וצריך לבדוק אחריו ולשרש אחריו שהוא רשותו של ישראל, וגם כתב שאפשר שגם שריפת ע"ז צריך להיות קודם הכיבוש, וזהו החילוק שבין אר"י לחו"ל.

ורבינו מביא המנ"ח שכתב שהחילוק בין חו"ל לאר"י הוא בענין כיבוש יחיד וכיבוש רבים, ובאר"י כשנתקדש ברוב ישראל אז יש לו דין כיבוש רבים ובכך צריך לרדוף שם אחר הע"ז, ומשמע מדעתו של המנ"ח שגם באר"י אין מצות רדיפה אלא לאחר הכיבוש, ובכך קשה מהו הרדיפה שאין בו חיוב אלא בארץ ישראל.

ומחדש רביה"ק לדמות איסור ע"ז לחמץ בפסח שיש בו חיוב בדיקה ולחזור אחריו בכדי לבערה, וכדבר הזה הוא הדמיון בע"ז שיש בו חיוב בדיקה לרדוף אותה ולשרש אחריו, והנה בחמץ יש מחלוקת הראשונים אי יש חיוב על חמץ שאינו ידוע או לא, ולפי הטור וסייעתו אם לא ביטל צריך בדיקה מדאורייתא לחזור ולחפש החמץ שאינו ידוע כי אם ימצא עובר עליו למפרע כדין חלב בשוגג, ולדעת הרמב"ם אינו עובר מדאורייתא אלא על חמץ הידוע לו, וממילא אפילו אם לא בטיל אין חיוב הבדיקה מדאורייתא, כי אין צריך לשרש אחריו, ואך אם מצא חמץ אז צריך לבערו, והפוסקים הביאו ראיות לכאן ולכאן.

ולפי זה יש לחקור באיבוד וביעור ע"ז במקום שכבשו ישראל אם יש חיוב בדיקה לחזור אחריו כדי לאבדה ולבערה אף אם אין לו שום ידיעה ממנו מקדם, ובזה מדמה אותו רבינו ז"ל לביעור חמץ שלפי דעת הרמב"ם אין חיוב ביעור אלא בחמץ ידוע, ולכן אפשר שכמו"כ בע"ז בחו"ל אין צריך בדיקה לרדוף אחריו ולחזור להמציאה כדי לבערה, והחיוב הוא רק כשמצא הע"ז יבער אותה משום אבד תאבדון.

אך בארץ ישראל דכתיב קרא יתירה ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, ש"מ שצריך לרדוף ולשרש אחריו שישאר אר"י בקדושתה ולבקש אחריו ככסף ובמטמונים כדי לאבדה ולבערה, ואפשר שזהו שכתב הלשון לרדוף אחריו שצריך רדיפה.

כל בתי בני ישראל, דינו כמו בחו"ל לאחר הכיבוש

ובאמת לפלא שאלו הדברים לדמות איסור ע"ז לחמץ בפסח וגם לשלב הרמב"ם לשתייהם, הלא כתוב הדר הוא בשו"ת הרדב"ז סי' תתקע"ז שמביא כל הענין, ואך עושה מזה קושיא ולא תירוצו, וזהו מה שכתב שם בדבר השאלה מה שזכרנו מה נשתנה איסור חמץ מכל האיסורים שבתורה שיש בו חומרות על חומרות, והרדב"ז מתרץ באריכות, ובאמצע דבריו כתב, ומי עדיף חמץ מע"ז שאמרה תורה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, וכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה, ולא מצינו בה בדיקה וביטול רק בארץ ישראל כמו שכתב הרמב"ם שרק בארץ ישראל צריך לרדוף אחרי ע"ז לבערה, אבל בחו"ל אין אנו מצוין לרדוף ולחזור אחרי ע"ז, אלא כל מקום שנכבוש אותו נאבד את כל העכו"ם שבו, והלכך נשאר בקושיא מהו הטעם שחמץ חמור מע"ז, על כן כתב הרדב"ז שסומך על מה שאמרו חכז"ל במדרשים כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע והוא השאור שבעיסה ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו, ויחפש עליו בכל מחבואת מחשבותיו, ואפי' כל שהוא לא בטיל, ומסיים והרי זה אמת ונכון.

ואולם לאחר העיון דברי רבינו הם חיים וקיימים כי עיקר הדבר שמדמהו לע"ז כי לפי הרמב"ם אינו עובר מדאורייתא אלא על חמץ ידוע וכן הוא בע"ז בחו"ל, ואולם בתחילה כתב רבינו להסביר החילוק בין אר"י לחו"ל, שבחו"ל טרם שכובשין אותו עדיין אין רשות ישראל עלי' להצריכו לשרש אחרי', אבל לאחר שכובש המקום אזי החיוב אף בחו"ל חובת הבדיקה לשרש אחרי ע"ז כיון שהוא ברשות ישראל, ואך באר"י אף בטרם הכיבוש חל תיכף החיוב לאבדה ולשרש אחרי' כיון שבכ"מ רשותו של ישראל הוא.

ובכן מה שכתב רבינו בסופו זהו המשך לתחילתו ואינו חוזר ממנה, ואך בסופו משלב הרמב"ם לשיטתו דאינו מחויב מדאורייתא בחמץ ידוע, להסביר מהו הרדיפה שמכוון הרמב"ם, וכמו בחמץ אנו רואין החילוק הזה בין ע"ז ידוע או לא.

ולפי"ז מובן ומיושב קושית הרדב"ז למה הוסיפו חכמים לבדוק בחורין ובסדקין ולאסור במשהו וכדומה, כי באמת כל בית ישראל בכל

מקום שהם דינו כמו בחו"ל לאחר הכיבוש שהלא הוא ברשות ישראל שמחויב גם בע"ז לרדוף אחרי' ולבערו, וכן הוא החיוב שהחמירו בו חכמים בחמץ שצריך בדיקה וביטול.

קדושת בית היהודי כקדושת ארץ ישראל

ובדרך רמז אפשר להוסיף עפ"י המאמר הידוע של הקדושת לוי (מובא בקד"ל, בליקוטים חדשים בסופו) שמורגל בפי רבינו ז"ל, שכל בית היהודי קדושתו כקדושת ארץ ישראל שעתידין ליקבע באר"י כמו כל בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולכן הדין בחמץ כמו ע"ז באר"י שצריך לבדוק ולחזור אחרי' להמציאה כדי לבערה, ואולי זהו שאמרו חכמים בלשון קדשם עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, דהיינו שעשאו חכמים כל בית ישראל כאילו הוא ברשותו של הקב"ה שהוא אר"י ככתוב עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה, להתחייב בבדיקה אף לחמץ שאינו ידוע, כמו בע"ז באר"י משום ואבדתם את שמם מן המקום ההוא.

ואף גם זאת ברמז להסביר מדוע עיקר החיוב לפי הרמב"ם רק בחמץ ידוע, לפי מה שאמרנו שחמץ היינו ע"ז וכמ"ש הרדב"ז שמרמז ליצה"ר שצריך לבערו, והוא כמו שכתב מרן רביה"ק זי"ע בנגעים שיש נגעי בני אדם ונגעי בתים, שמקודם צריך האדם לבער ע"ז הנגלות לעיני כל, וכשעשה כל מה שבידו עוזר הקב"ה שמוציא גם הנסתר מה שלא ראה מקודם, כמו שבנ"י נתחייב בנגעי בתים שע"ז מצאו המטמוניות, אלו ע"ז שהעכו"ם באר"י הטמינו בתוך ביתם.

ובכן גם בחמץ אם האדם עושה מה שבכחו לבער החמץ הידוע זוכה למצוא אח"כ גם אלו החמץ שנטמן ומכוסה ולא ידע ממנו מקודם, וע"ז נאמר הלשון לא יראה ולא ימצא לרמז על שניהם, וזה נרמז גם בלימוד של בדיקת חמץ שלמדנו מציאה מחיפוש ומחיפוש שנאמר ויחפש בגדול החל ובקטן כלה, לרמז כי מתחילה מוצא החמץ הגדולה הגלוסקא היפה, ולאחריו זוכה למצוא ובקטן כלה, גם הפירורים הקטנים החמץ שאינו ידוע, - ובזה הלא ידוע דברי החת"ס מדוע לא למדנו חיפוש מלבן -

ויחפש ולא מצא התרפים? כי חז"ל לא רצו לדרוש מפסוק ויחפש, ששם לא מצאו בסוף התרפים, ואולם כאן בויחפש מצאו הגביע, וכן צריך להיות בחיפוש החמץ.

ביעור חמץ הידוע בבית המן

ובזה אפשר לפרש המדרש שומר מצוה לא ידע דבר רע, זה אסתר שעוסקת בביעור חמץ, ועת ומשפט ידע לב חכם זה מרדכי שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה.

והוא מפני שהמה ירשו את בית המן בתוך חג הפסח והבית היה מלא על כל גדותיו בחמץ שהצריכו לבערם, ובכן מתחילה עסקה אסתר בביעור חמץ לבער את החמץ הידוע וניכר, ועי"ז שעשתה אסתר הצדיקת כל מה שבכוחה, זכו אח"כ למצוא כל אלו החמץ הטמונים וכל ע"ז המכוסים שטמן המן, ונתגלו למרדכי כל החמץ שאינו ידוע שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה.

עבודה זרה שאינו ידוע במצרים

ועוד מעט ואשיחה ברווחה בענין חמץ שאינו ידוע, לפרש המדרש ששר של מצרים טען לפני הקב"ה הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ואמר הקב"ה הלא לא עבדו אלא מתוך טירוף הדעת וא"א לדמות אונס כמזיד ושוגג כרצון.

והקשו כולם הלא ע"ז הוא ביהרוג ואל יעבור שמחויב אף באונס, וגם הלא בני"י שמרו את השבת במצרים, והשומר שבת ככופר בע"ז ואפילו כדור אנוש מוחלין לו.

וחוץ מזה היכן עבדו בני"י ע"ז במצרים הלא עבדו עבודת פרך ביום ובלילה, וגם נגדרו מעריות ונזהרו בשם לשון ומלבוש.

ולפי הנ"ל מיושב שהמה בני"י נזהרו מכל ע"ז הידוע והנגלה, ואולם לא עשו בדיקה והשבתה בלב לחמץ שאינו ידוע, עבודה זרה הנסתרת בלבם לחפש אחרי', וזהו שטען שרו של מצרים הללו והללו, ומשיבו

הקב"ה הלא לא עבדו אלא מטירוף הדעת, שלכם לא היו ברשותם לילך ולחפש אחרי' ולא חייבו אז בדיקה אלא על ע"ז הידוע, ובכן לא הי' אלא באונס ולא ברצון.

וזהו מתאים מה שאומרים בהגדה מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלקי ישראל תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים, עד ויעקב ובניו ירדו מצרים, ובא בזה לומר ליישב מדוע יצאנו ממצרים הלא עבדו ע"ז, וע"ז אמר מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו – תרח עבד ע"ז – ולא אנו – שעם בניי ירדו מצרים בשעבוד ועבדום ועינו אותם, ואולם ע"ז לא עבדו, כי בניי עשו במצרים מה שבכוחם לבער הע"ז הנגלית אבל לא בדקו לחפש על חמץ שאינו ידוע כי נסתמו עיניהם ולבם מצרת השעבוד.

חמץ במשהו – במה שהוא

וברמזו אמר הרה"ק ר' יחזקאל מקוזמיר זי"ע, חמץ במשהו – במה שהוא, כמו שנאמר בטומאה – חולין פוסל ראשון, תרומה פוסל שני, קדשים פוסל שלישי, חטאת פוסל רביעי, כי כל אחד לפי מה שנתעלה, לפי מה שהוא, זוכה למצוא החמץ הקטן ביותר, ואפשר מפני זה אין לומר מה נשתנה איסור חמץ מכל האיסורים, מפני שבעניני אמונה אין להקשות קושיות.

דינים השווים בביעור חמץ וביטול ע"ז

נחזור לענינינו מה שהתחלנו שעכ"פ נראה שאלו השנים חמץ וע"ז יש דמיון ביניהם להשוותם כאחד, ובכן עתה ניטי ספר ונחזי להראות המקור לזה הדבר, ואז יתוודע שלא רק שיש דמיון ביניהם רק הם שוין בהלכתן והיינו הך חמץ וביטולו הוא עצמו של ביטול ע"ז וכל הדינין שוין ביניהם.

בזוה"ק פ' כי תשא, כ' אלהי מסכה לא תעשה לך וכתוב בתרי' את חג המצות תשמור, אלא הכי אוקמה מאן דאכיל חמץ בפסח כמאן דפליח

לע"ז, כדי נפקי ישראל ממצרים נפקי מרשו דלהון מרשו אחרא דאיקרו חמץ, ועל דא איקרו עכו"ם, הכי וודאי איהו רזא דיצה"ר, נראה מזה ברור שבזה שמבטל החמץ הרי הוא מבטל ע"ז והוא הוא היצה"ר, וזה גם מכוון לדברי הרדב"ז שחמץ רמז ליצה"ר, ולכן יש בו כל אלו החומרות וצריך לבדוק וחפש אחריו כדי לבערו.

והאסמכתא השני' הוא בבעה"ט פרשת משפטים, ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך וסמך לו את חג המצות תשמור, סמך פסח לע"ז לומר לך מה ע"ז אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא.

הרי שלך לפניך שיש דמיון בין חמץ לע"ז ומיוחד שני אלו הלכות ששוין ביניהם.

שאלת חלום

אף גם בשו"ת מן השמים לרבינו יעקב החסיד מבעלי התוס' מובא זה הרעיון, ששאל בשאלת חלום אם חמץ בפסח הלכה כדברי האוסר חמץ במשהו, והשיבו לו מן השמים, מצות חמץ הוא מצוה ראשונה שנצטוו בה כל ישראל וקבלוהו עליהם באהבה וחבה והחמירו בכלליה ופרטיה, הלא תראה שהחמיר בה הכתוב בבל יראה ובבל ימצא כמו ע"ז שכתוב בה לא תביא תועבה אל תוך ביתך, מה שאין כן בשאר איסורים שבתורה, וכל המאריך בדקדוקים מאריך לו ימיו ושנותיו – הרי שלך לפניך שחמץ דינו שווין כמו ע"ז.

ובאמת נמצא כתוב ברמב"ם במורה נבוכים שעכו"ם דרכם להקטיר חמץ לע"ז, שכתב הטעם של איסור כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה', מפני שעובדי ע"ז לא היו מקריבים לחם אלא שאור, והיו בוחרים להקריב הענינים המתוקים ומלכלכים קרבניהם בדבש, כמו שהוא מפורסם בספריהם.

וזה הדבר מבואר ביותר בירושלמי ריש ע"ז, שירבעם התחיל מפתה את ישראל ואמר להן בואו ונעבוד ע"ז, ומביא הפסוק בעמוס ד' וקטר

מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו, שירבעם אמר להם ע"ז וותרנית הוא, התורה אמרה כל שאור לא תקטירו, ועבו"ז אמרה וקטר מחמץ תודה, דהיינו שהקריבו חמץ שאור לע"ז, והוא כמ"ש הרמב"ם במו"נ, כך הוא הנוסח שכתב רש"י בעמוס.

ואולם בירושלמי עצמו כתב הלשון, התורה אמרה לא תזבח על חמץ דם זבחי, ועבוד"ז אמרה וקטר מחמץ תודה, ופירש שם הפני משה שירבעם אמר להם וקטר מחמץ תודה, היינו שיקריבו הפסח אע"פ שיש להן עדיין חמץ ברשותם.

פסח ומצה נחשב לקרבן תודה

עכ"פ לפי"ז נראה שקרא בירושלמי על קרבן פסח בלשון תודה, כי באמת יש בזה דיעות שונות לאיזה קרבן נחשב המצה והפסח, האברבנאל מדמהו לקרבן שבועת ביטוי שפתים שמביא קרבנו עשירית האיפה סולת בדלי דלות, ובברית כהונת עולם מדמהו לקרבן מנחה מאפה תנור שהוא אחד מחמש מנחות שכולם באות מצות, והמהרי"ל מדמהו לקרבן תודה, וכן כ' ברמ"א סי' תע"ה שנהגו לעשות שלש מצות מעשרון זכר ללחמי תודה.

ובבנין אריאל מר' שאול מאמסטערדאם מסביר הדבר כי החיוב של קרבן תודה בא על ד' דברים שצריכים להודות, והסימן וכל החיי"ם יודוך סלה, חולה, יצא, ים, מדבר, וביציאת מצרים נתהוו כל אלו הארבעה דברים, חולי נפש, יצא מבית האסורים, ים ומדבר, ולכן הי' בהם החיוב להקריב קרבן תודה, וזהו באמת הטעם שאנו נוהגים לומר הודו בשביעי של פסח, מפני חיוב תודה.

ובזה מפרש שם מה נשתנה – שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, ולכאורה מדוע לא אמר בין חמץ ובין מצה כמו שאומרים בין יושבין ובין מסובין, אלא שהקושיא היא, שהקרבן תודה באות משלושים חלות מצות ועשר חלות חמץ, וז"ש אנו אוכלין חמץ ומצה משניהם, והלילה הזה שהוא ג"כ קרבן תודה וכולו מצה.

ועפ"ז כתב בנחלת יעקב שאפשר שזהו הטעם של עשר פתיתי חמץ שמכינים בבדיקת חמץ, הוא כנגד עשר חלות חמץ שמביאין בקרבן תודה.

נחזור לעניינינו שחמץ וע"ז שוין בדיניהם, ובאמת זה מבואר גם בגמרא שלנו במס' ע"ז דף מ"ג, במשנה – ר' יוסי אומר שוחק וזורה לרוח או מטיל לים אמר לו אף הוא נעשה זבל שנאמר לא ידבק בידך מאומה מן החרם, דהיינו הנאה, וכתבו התוס' לפי תירוץ הראשון שהגם שבחמץ מתיר רבנן מפזר וזורה לרוח, מפני ששם העיקר שלא לבוא לידי אכילה וממילא האיסור הוא רק הנאה גמורה, אבל בע"ז שכתוב בה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם אפילו הנאה כל דהו אסור, ועוד י"ל דרבנן דהתם היינו ר' יוסי דהכא, עכ"פ נראה מזה שלפי זה דין שניהם שוין ובשניהם מפזר וזורה לרוח.

וגם בגמרא שם כתוב, בעת שדוד המלך הלחם עם הפלשתים וינצחם, אמר הפסוק וישרפם באש ששרף כל הע"ז שבאר"י, ואח"כ כתיב בפסוק ויעזבו שם את עצביהם וישאם, דהיינו זורה לרוח ולא שריפה, לא קשיא כאן קודם שבא איתי הגיתי כאן לאחר שבא איתי הגיתי, וכדמפרש בגמרא שהוא הי' נכרי וכשהוא בא נתנה לו דוד כל הע"ז והוא ביטלם, נראה מזה ביטול בע"ז, ולאחר שביטלו מהני מפזר וזורה לרוח.

סך הכל של דינים השווים באיסור חמץ ועבודה זרה

ובכן נעשה בקיצור הסך הכל של כל הדינים השווים איסור חמץ בפסח לחיוב ביעור של ע"ז בחמץ – בל יראה ובבל ימצא – ובע"ז, לא תביא תועבה אל ביתך. אין ביעור חמץ אלא שריפה לר"י – ובע"ז, פסילי אלהיהם תשרפון באש, שריפת עיר הנידחת. בדיקה וחיפוש בחורין וסדקין – ובע"ז, ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. וכמו שבארנו שגם בחו"ל יש חיוב בדיקה לאחר הכיבוש לשרש אחריו. מדאורייתא בביטול בעלמא סגי – וגם בע"ז מועיל ביטול. אסור בהנאה – וגם ע"ז אסור בהנאה. אסור במשהו – וגם ע"ז אסור במשהו, ולא ידבק בידך מאומה. מפזר וזורה לרוח – ובע"ז שוחק וזורה לרוח. חמץ יש דיעות שאפרן אסור, וגם בע"ז עפרן אסור.

ואף גם מובא בשם הרה"ג מקאמארנא זצ"ל שאע"ג בכל האיסורים מותר לומר אפשי בבשר חזיר ומה אעשה שהתורה אסרתו, אבל בחמץ לא יאמר כן מפני שהוא דומה לע"ז, וזהו מובן לפי מה שאמרנו הסמיכות של בעה"ט, ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך וסמיך ל"י את חג המצות תשמור, - זהו ראי' לדבריו הך לא ישמע על פיך.

וגם ברש"י שם כתב על לא ישמע על פיך שלא יעשה שותפות עם עכו"ם שאפשר שישבע לע"ז, וכן בחמץ יש איסור בתערובות ואפילו באלף לא בטיל, וכן אומרים הלילה הזה כולו מצה.

ביאור ענין תשביתו שהוא השבתה בלב

ולפי זה מובן על נכון ענין של תשביתו שהוא השבתה בלב, מה שלא מצינו בכל התורה כולה שיוכל לבטל דבר שהוא אוכל גמור, וע"י שמבטלו נעשה כעפרא דארעא, וכמי שאין לו ברשותו.

כי זה הדין לא נמצא רק בע"ז שמועיל ביטול, והוא הטעם כמו שכתב הרדב"ז וכן בזוה"ק שחמץ בפסח רמז ליצה"ר שצריך לגרש אותו ולחפש אחריו בכל מחבואות לבו ובזה עוקר החמץ מרשותו, כי מתחילה לבו בל עמו ואין האדם ברשות עצמו, ממילא עיקר החיוב לבטל החמץ הידוע והשאר מבטל מלבו, שאח"כ זוכה לבער מלבו גם החמץ שאינו ידוע, כמ"ש הגמרא צדיקים לבם ברשותם.

וזהו מ"ש הרמב"ן בענין ביטול מטעם תשביתו, שכתב בלשון קדשו שהסכימה דעתו לדעת התורה לבטלו מלבו, דהיינו שהוא מבער הדיעות הנפסדות ומבטל דעתו לדעת התורה ובזה יוצא החיוב של ביטול חמץ וביעור ע"ז כדבעי למיהוי.

רמזים נפלאים במצות תשביתו

וכדאי להזכיר בזה מ"ש בצבי לצדיק מהרה"ק מבלוזהב זצ"ל שברמב"ם ה' ע"ז מונה נ"א מצות שיש בע"ז וחוקותיהם, והוא בגמרא כמנין ביט"ל מספרו נ"א, הנאמר באיסור חמץ, ועוד כתב ברמז שתיבות

ביטול חמץ שאור בגימטריא כמנין לא יהי לך אלהים אחרים על פני, מפני שהיינו הך ושניהם שווין.

ועפ"ז כתב בספר נחלת יעקב שאיסור חמץ ומצות אכילת מצה שהוא מיכלא דמיהמנותא, הם כנגד אנכי ולא יהי לך שהיא כוללת כל התרי"ג מצוות, וזהו שדרש ר' יאשי' במכילתא ושמרתם את המצות אל תקרי מצות אלא מצוות, כי הכופר בעבודה זרה כמודה בכל התורה כולה, ובזו שני המצוות כוללת כל המצוות שבתורה המצוות עשה והמצוות לא תעשה.

ובברית כהונת עולם כתב שתיבת תשכית"ו בגימטריא אלף קי"ח – כמנין שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, מפני שע"י השבתת חמץ כהלכתו מגיע לידי האמונה השלימה.

ואני הקטן חשבתי וראיתי שבכל התורה לא נמצא רק שתי תיבות שהם בגימטריא אלף קי"ח, א' תשכיתו, והשנית תיבת תשחית, הנאמר בפרשת קדושים ולא תשחית את פאת זקנך, כי גם שם כתב הרמב"ם ומובא בחינוך שהטעם הוא שדרך הכומרים לגלח את כל שערם ולכן אסרה התורה שלא לעשות כחוקותיהם, וגם תיבות שריפ"ת חמץ בגי' אלף קי"ח, כמנין שמע ישראל וגו'.

רוב מצוות שבתורה הוא כנגד ע"ז

ובאמת הרמב"ם במורה נבוכים מבאר רוב מצות שבתורה הוא כנגד ע"ז, ובזה מפרש רבינו הק' ארבע מאות פרקי דע"ז של אברהם אבינו, והיכן הוא אלא זהו קודם מ"ת, ועכשיו כל אותן הגדרים נמצא בתורה בהמצוות, ואף גם החשבון של ארבע מאות הוא לבטל הגזירה של עינוי ארבע מאות שנה של שיעבוד מצרים.

קושיא הידוע מרבנית הצדיקת

ואף גם נתבאר בזה הקושיא הידוע שהקשה הרבנית הצדיקת בילא אמו של הזרע קודש ובתו של ר' איצק'ל האמבורגער זצ"ל, על תוס' חולין איך ר' ישמעאל קרא והטה הא אין הקב"ה מביא תקלה על ידן ע"י צדיקים ותי' התוס' דדוקא במידי דאכילה, שגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור,

והקשה הרבנית על זה לפי האריה"ק הידוע הנזהר ממהו חמץ מובטח שלא יחטא כל השנה, ולפי"ז בע"כ נזהר ר' ישמעאל ממהו חמץ שהוא מידי דאכילה ואיך בא חטא על ידו, ובדברי תורה להגה"ק בעל מנחת אלעזר מתרץ שמהו חמץ היינו משהו כל יראה ולא אכילת חמץ, ולפי דעתי אפ"ל שבאמת בר' ישמעאל לא הביא תקלה על ידו, והי' בבחינת עבירה לשמה, שיצא מזה שאמר כמה גדולים דברי חכמים, וגם כשיבנה בית המקדש יביא חטאת שמינה, וגם בטעם התוס' דוקא במידי דאכילה, אפ"ל כמ"ש בדגל מחנה אפרים (פרשת עקב) בשם הרמב"ם מעיר אחת ששאלו הרבה קושיות בעניני אמונה, והשיב להם כנראה שנכשלו במאכלות אסורות ובזה נתפטמו לבם בדיעות נפסדות, הרי מזה שבמידי דאכילה נפגם האמונה, וזהו הטעם של האריה"ק שהנזהר ממהו חמץ ובזה מבטל מלבו כל ע"ז שבגופו ובכן זוכה שלא יחטא כל השנה ובפסח זוכה לאמונה שלימה.

ענין קרבן פסח ביטול ע"ז

ובאמת כל הענין של קרבן פסח היתה ביטול של ע"ז, משכו ידיכם מע"ז ושחטו אלהיהם של מצרים, כי עיקר הקרבת קרבן פסח לבטל ע"ז של מצרים, וכן הוא כל עבודת הקרבן, וגם הטעם שלא נאכל אלא צלי, כ' בזה"ק שזו הוא מעין שריפת ע"ז.

ובזה מפרש רביה"ק זי"ע לפרש מה שמצינו במלכים ב' אצל מלך יאשיהו, לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים, וגם את כל האובות ואת כל השיקוצים בער יאשיהו, כי עתה בימיו שהיו הרבה ע"ז בערי ישראל והוא ביער כולם שהוא בחינת ביעור חמץ, שזהו עיקר הטעם של קרבן פסח, ממילא מובן מ"ש לא נעשה כפסח הזה בישראל שקיים מה שעשה ואח"כ אמר רבינו שמצאו בדומה בשם הרה"ק ר' פנחס מקאריץ זצ"ל וכן הוא במדרש פנחס.

וממשיך רביה"ק לפרש מה שכתב בהגדה, חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם – כי משפטים נקרא ביטול ע"ז כמ"ש ובאלהיהם אעשה שפטים והחכם חשב שזה המצוה

שייך רק לגדולים, וכמו המצוה של משכו וקחו נאמר לזקנים, ולכן אמר אשר צוה ה' אלקינו אתכם, והתירוך הוא ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, שהיינו שתאמר לו שכל הלכות הפסח הוא כדי לבטל ע"ז ושייך לכל אחד ואחד, והראי', אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, והטעם הוא כדי שנאכל על השובע, והוא כמ"ש התוס' בפסחים ק"כ כדי שלא יבא לידי שבירת העצם.

וכתוב בזוה"ק שטעם של שבירת העצם הוא משום ביטול ע"ז, שכל העצמות של קרבן פסח נתגלגלו באשפה והכלבים אכלו ממנה, והיו המצריים מתביישים מזה שהי' ע"ז שלהם, והלכו והטמינו העצמות בעפר, ובזה עשה הקב"ה שהם בעצמם יבטלו את הע"ז שלהם.

ומובא בקדמונים, שמפני זה לא יחרץ כלב לשונם שאכלו מה שנשאר בעצמות, ועל ידי זה הי' שכרם שהטריפות לכלב תשליכו אותם.

וזהו מה שמתרץ להחכם כי אף שבירת העצם הי' מטעם ביטול ע"ז ככל הלכות הפסח, ולפי מה שבארנו שכל איסורו של חמץ הוא ביטול ע"ז, לפי"ז אפשר שמפני זה לא נאמר כהלכות קרבן פסח, אלא ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, שכל מה שנעשה בחג הפסח הוא לבטל הע"ז ולבערן.

שבירת העצם ושאלת החכם שוין במנין ובמשמעות

ובתור פרפראות לחכמה נאמר כי הפסוק של שבירת העצם בגמטריא בשוה כמו הפסוק של שאלת החכם, כי ישאלך בנך לאמר, כי בפסוק א' הוא הקשיא והשני הוא התירוך:

לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא תשברו בו ככל חקת הפסח יעשו אותו (במדבר ט' י"ב) - בגי' ג"א שנ"ז.

כמנין כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם (דברים ו' כ') - בגי' ג"א שנ"ז.

ואמור לו, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, והטעם כדי שנאכל על השובע, וכמ"ש התוס' (פסחים ק"כ) כדי שלא יבוא לידי שבירת העצם, והבן.

נ' פעמים יציאת מצרים בתורה

ואף גם זאת בפרפראות ורמזים בחג הפסח, בזוה"ק כתב בכ"מ שיציאת מצרים נמצא בתורה רק חמשים פעמים לא פחות ולא יותר, מפני שבנ"י נשתקעו בנ' שערי טומאה, וחמשים עלו בנ"י לנ' שערי קדושה, והקשו כולם כי בתורה נמצא כתוב הרבה יותר בחשבון, ואני הק' חשבתי שבתורה כתוב שפ"ה פעמים מצרים - כמנין מצרימ"ה, וכמנין פקו"ד יפקו"ד – ובתנ"ך נכתב כמנין אר"ץ מצרי"ם, וכתב ע"ז בשפע טל (שער ח' פ"א), שבתורה כ' נ' פעמים לשבח של יציאת מצרים, והנשאר הוא רק לסימן כמו בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וכדומה. (ועיין במגלה עמוקות (פ' וארא), ורמ"ע מפאנו (מאמר מאה קשיטה סי' ד'), ובאור לשמים סוף פ' בא).

ובזה מפרש הרה"צ ממודזין ז"ל (ישא ברכה), ואפילו כולנו חכמים מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, דהיינו שמצוה לספר ולספור כמה פעמים כתיב מצרים בתורה, ויראה שנכתוב נ' פעמים לרמז המובא בזוה"ק, ואי תקשה וכל המרבה לספר דהיינו שיש בחשבון הרבה יותר במספר, וע"ז אמר הרי זה משובח שהמספר של נ' הוא במקום שמדבר בשבחה והוא אך חמשים.

ואולי עוד לומר ברמז, כי תיבת ממצרים למצרים, הסך הכל ביניהם מספר נ', רמז לבנ"י שבאו למצרים ויצאו ממצרים.

ובס' חוקת התורה (מהרה"ג רבי שמואל ראזענפעלד ז"ל, איש וויטענפסק), כתב בענין זה דבר נאה ומתקבל, וז"ל המקום שנזכר בהם בתורה בלשון יציאה אצל מצרים הם בשבעים וארבעה מקומות, ולא בחמישים מקומות, כ"ח פעמים בספר שמות ח' פעמים בויקרא, י"ג פעמים בסדר במדבר, וכ"ה פעמים בדברים.

ואולי יתכן שאינו חושב רק עד ספר דברים, והם אינם בכלל כי הוא משנה תורה, היינו שנשנו הדברים הקודמים, ועד ספר דברים לשון וכוונת יציאה ממצרים הן מכוון חמשין נכי חדא, ועם ספר משנה תורה בכלל שנחשב לאחד, הם חמשין, ע"כ.

והגר"ח פלאגי זצ"ל (בספרו חיים לראש על הגש"פ), סופר ומונה שיש בהגדה חמשים פסקאות מן הא לחמא עניא עד גאל ישראל, והם כנגד חמשים פעמים שנזכר בתורה הזכרת יציאת מצרים. ועוד לקרא כתב בספר

אהבת תורה, שיש בכל אלו הפסקאות שבהגדה סך הכל של אלף ושמונה מאות ועשרים תיבות, והוא כמנין פעמים שם הוי"ה שיש בתורה, להורות שכולם הם שמותיו של הקב"ה והוא פלא.

והגר"א ז"ל (בפירושו על תיקון ל"ב) כתב, שבתורה נזכר צ' פעמים לשון הוצאה מצרים. ואולם הזוה"ק לא מנה כי אם אותן שאמר הקב"ה למסרן לישראל והם החמשים, ומונה וסופר כל הזכרת יצי"מ שנאמרה בתורה, וכ"ה פעמים נאמרה ע"י הקב"ה, ועוד כ"ה פעמים נזכרו בדברי משה במשנה תורה, ונכללו בו ג"כ כל הזכרת יצי"מ שאמר בלעם והם כ"ה לגבי כ"ה, כנגד הזכרת יציאת מצרים ביום ובלילה, ובסופו כתב עוד שחוץ מאותן החמשים של הזכרת יצי"מ, יש עוד חמשים הזכרת של עליה והעלאה מארץ מצרים, ע"כ.

ואני הקטן ספרתי ומניתי וראיתי, שזה המנין עולה נכון ומדויק כשתמנה בכל התנ"ך כולה כל מקום שנזכר הענין שהקב"ה הוא המעלה אתכם מאר"מ, וכיו"ב כל ענין של העלאה מארץ מצרים, הסך הכל הוא בדיוק חמשים, והוא פלא.

ובבני שלשים להרה"צ מקאסאן זצ"ל, אין חמשים אלא מזויינים, דהיינו ז' פעמים ז', העולה מ"ט, שהוא מנין ימי הספירה, ואז נזכה ליום החמישים שהוא זמן קבלת התורה.

פסח מצה ומרור – נכתב בתוה"ק בס"ה קמ"ח פעמים כמנין פס"ח, שלשה דברים אלו בפסח = חמץ ומצה ע"ז פעמים בס"ה כמנין לח"ם, מגי"ד טוב פעמים בתנ"ך כמנין הגדה, = פס"ח פה סח, בתהלים קאפיטל פ' וקאפיטל ס"ח מדבר ביו"ט פסח, = החשבון של עשר מכות הוא בגי' ג"א ר"פ כנגד המלאכי חבלה המובא באגרת הידוע, וכן עשרה הענינים של חד גדיא בגי' ג' אלפים ר"פ, דם צפרדע כנס ערב דבר שחין ברד ארבה חשך מכת בכורות, כמנין גדיא שונרא כלבא חוטרא נורא מיא תורא שוחט מלאך מות קדוש ברוך הוא, והוא פלא.

